

Firben, *Lacerta*

ALM. FIRBEN, *Lacerta vivipara*, har brunlig ryg med mørke og lyse pletter, hos hannen er bugen rødgul og sortpletet, hunnens er ensfarvet gråblå. Forekommer som vort mest alm. krybdyr i næsten alle moser, enge, skovbryn etc. med tilpas fugtighed.

MARKFIRBENET, *Lacerta agilis*, bliver op til 22 cm langt og har sortrandede hvide pletter og lyse længdestriber på brunlig grund, hannen får i paringstiden kraftigt grønne sider. I de fleste egne alm. på tørre steder (klitter, sydvendte skrænter etc.).

– Danmarks Dyreverden 5, 172ff.

Firben o. 1700ff (fireben), navnet måske fordi man tydeligt ser alle fire ben når dyret betragtes fra oven (1), *firfod* Mors 1807ff, Thy (2), *filleben* Slesvig o. 1860 (3).

Øgle Angel 1841 (4), Mors 1811 (5), Læsø (6), Fyn (7); *øgl. ødle, øvl, ørl* M og VJylland (8), *øle, øla, ørla* Bornholm 1756ff (9); i stednavnet Ølholm 1427ff Langskov s., Vejle a. (10); *hundeøgle* Bornholm 1756ff (11), *hedeøgle* (12).

Langhale o. 1700ff; Sjælland (13).

Snerrids o. 1700 (14), *snerris* 1763 (15), *snæler* Samsø 1860ff (16), *snære, snærese* NSjælland 1856ff (17), i NSjælland er »firben« en salamander; *snærte* Sejerø o. 1890 (18), *snerle* Rørby VSjælland (19).

Atsklubber Fjælde SSlesvig o. 1880 (20), *ats* = *ars 'røv'*.

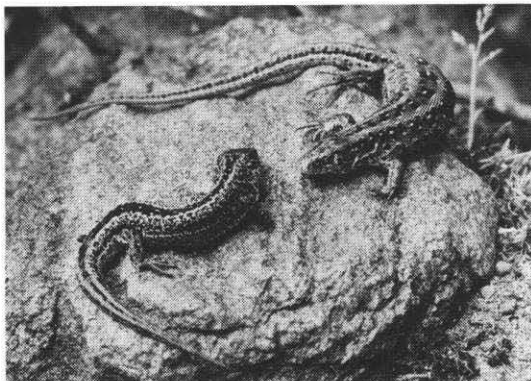
Klintørk, -ulk Ærø (21).

Ølkone Falster 1841 (22), Møn (23), man troede dyret blev avlet i ølfade, sml. nedenfor.

Haletudse Anholt 1801 om stort firben med lang og tyk hale (23a).

Lyngtobbis Bornholm (24), dyrets smuttende bevægelser minder om fisken tobis; måske i stednavnet Tobisehul 1767 Vester Marie s. (25).

LITTERATUR: (1) 375d 3,89; (2) 669 53 (firfæt); 212c 1,294; 804 1,101; (3) 423; (4) 571 671; (5) 770 197; (6) 202d 2,344; (7) 388; (8) 296f 136; 388; (9) 860 12; 801 65,71; 203 408; (10) 156 8,58; (11) 860 12; 85 35,1957,99; 203 139; (12) 154 560; (13) 903 3,3,69; 76c 296; 388; (14) 903 6,1848,581; (15) 693b 1,658; (16) 212c 3,445; 423; (17) 388 (Ramløse 1856); 464g 2.221; 154 570; 874b 135 (Tibirke); (18) 856 175; (19) 388; (20) 212c 1,35; (21) 388 (o. 1925); 450 5; (22) 571 672; (23) 388 (1932); (23a) 389 1801.4,56; (24) 168 2,108; (25) 156 10,171.

Markfirben, han og hun. BIOFOTO/Elvig Hansen.

OVERTRO M.M.

Firbenet blev og bliver tildels endnu betragtet med afsky. Det hørte til de dyr, fanden fik lov at dræbe det og fik samtidigt kvittet syv synder (NSjælland; 1). Firbenet var giftigt (Ærø, Avernakø; 2), det kunne blæse ondt på folk (Sejling MJylland; 1) og forårsage farlige sår på køers og fårs yver (3).

Det fik også skyld for at krybe ind i sovende menneskers mund. Mens en pige sov ved en høstak løb et firben ind i hendes åbne mund og ned gennem halsen. Hun mærkede det og bed halen af dyret, men det fortsatte ned i maven. Pigen fik brækmidler, men firbenet ynglede i maven, så der med hver opkastning fulgte et andet dyr med. Da der var kommet seks mente man, at nu var der ikke flere. Pigen kunne dog mærke, at der var endnu et, og da det kom op var det den stumphalede moder til alle de andre firben (1).

Peder Syv har 1688 (4) talemåden: firbenet lever af håbet (at komme i mennesket) jf. nyere version: han/vi lever i (eller ved) håbet ligesom firbenene (5).

Det var i Jylland en alm. tro, at *ødler* blev til »af sig selv« i gamle mjød- og øltønder (6); »Ane stod en dag og hældte mjød op af en dunk, da der løb et firben ud af den« (7) sml. salamander s. 296.

Kommer et firben ind i huset betyder det, at en af dets beboere er hemmelig forlovet (Tranekær; 8); drømmer man om firben kan ventes en god nyhed (Vonsbæk; 9).

Et firben, som taber halen, kan ikke dø før solen er gået ned (NSjælland; 10) sml. hugorm s. 340.

Ses firben løbe meget omkring bliver det godt vejr (11) eller der kan tværtimod ventes uvejr, særlig slud og blæst (12). Grå firben blev brugt mod forskelligt udslæt (13); en »olie« af kogte firben hjalp

500 kr. seddel med firben udsendt 1974.

for hudpletter og fremmede hårvæksten (14). Havde katten fanget et firben skulle dens mund og poter vaskes i nymalket mælk, ellers kunne muse-
ne lugte den på lang afstand (NVSjælland; 15).

Firben tegnet af Ib Andersen på 500 kr. seddel udsendt 1974.

LITTERATUR: (1) 464g 2,221; (2) 388; (3) 74 343; (4) 831 1688,297; (5) 212c 1,293; 464c 137; 235 9,1939,203; (6) 296f 136; (7) 296e 2,111; (8) 160 1906/23; 1144 (1920); (9) 464 3.2,156; (10) 233 1947,30; (11) 882 5,1796,328; (12) 882c 7; (13) 418 299; (14) 687 1837,28; (15) 160 1906/23: 294.

PROSA OG POESI

Et lille solglad, vævert væsen med venlige, næsten menneskelige øjne *Knud Poulsen* (1).

Firbenene, vore hjemlige afrikanere, glimtende grønne, den yderste forpost for den fantastiske øgleverden i troperne. På en sten ... sidder to store smaragdgrønne firben og skinner i solen som havfruehaler *Kelvin Lindemann* (2); øglerne smutter ind i gærderne som billeder fra klodens fortid set i en ny alders formindskende lup *Ole Sarvig* (3).

I panser af regnbuefarver · løb firben hen over

Vilh. Pedersens træsnit til H. C. Andersens »Elverhøj«.

sand *Chr. K. F. Molbech* (4). Grå firben lå i solens bedste skin · og ånded med små pulsslag varmen ind *Harald Herdal* (5). Firbenet fotograferer en græshoppe, i profil · uden at bevæge sig på den lune sten, · skifter film ... *Benny Andersen* (6). Hans latter er smuttende funker af ild – · som firben på solsprukken jord *Mogens Lorentzen* (7). Otto Gelsted, Firbenet (8); Orla Bundgaard Povlsen, Firben (9).

LITTERATUR: (1) 695e 25; (2) 521 173; (3) 666b 132; (4) 572b 1,189; (5) 333 110; (6) 12 56; (7) 531i 19; (8) 270l 21; (9) 697f 12.

Stålorm, *Anguis fragilis*

Stålormen er en 30-40 cm lang, næsten ensartet trind lemmeløs øgle med lille hoved. Som nyfødt er ryggsiden gråligt sølvskinnende og resten af kroppen blåsort, voksne stålorme skinner som blankt kobber, med alderen bliver bugsiden stålgrå. Lever på skyggefulde og fugtige steder eller i selvborede huller over hele landet undtagen på nogle øer.

– Danmarks Dyreverden 5, 196-203.

Stålorm o. 1700ff (1), »når man slår til den springer den som stålet i mange stykker« (o. 1700; 2), den »glinsrer som krystal eller slebet stål« (1756; 3) sml. svensk kopparorm 'kobberorm'; dyrets hale brækker ved ublid behandling lettere af end hos firbenet jf. artsnavnet *fragilis* 'skrøbelig'.

Blindorm 1667-1802 og *blindsnog* 1784 (4), øjnene er meget små, man regnede dyret for at være blindt; *skælslange* 1801 (5), *sålorm* Fjorde SSlesvig (6), *ormslæer* Bornholm 1804ff (7).

LITTERATUR: (1) 659 22,826; (2) 170 1909,67; (3) 860 13 sml. 239 1915,52; (4) 434 1,219; 659 2,813f; 418 315; (5) 659 19,408; (6) 66 2,248; (7) 801 71; 203 250.

OVERTRO

Stålormen er aldeles harmløs, men blev alligevel regnet for et meget giftigt og farligt dyr (1). Løfte-
de den sig lodret mod et menneske ville vedkom-
mende dø; man sagde, at stålormen stod for ligki-
sten og snogen for olieflasken – den gav »kun«
sygdom (Præstøegen; 2).